

Szekeres István (Budakalász):

„Fiúk! Ne lőjetek!”

A békéscsabai Nemzetőrség rövid története.

Vannak emlékek, amelyek (évtizedek után) időtlenné válnak, mint a sárguló fényképek. Morzsányi öröklét ízét érzi bennük az ember a mindenben (s mindenkin) átrobogó, múltó idő felett. Szem és fültanúja voltam egy mondatnak, amit csak hárman hallottunk, — s lehet, hogy én vagyok (már) egyetlen élő tanúja. Meggyőződése, hogy (fiatal) életet mentett meg — és Békéscsabát — a tankágyúk tűzétől.

1956. november 2-án reggel Édesanyám azzal ébresztett, hogy: „Egész éjjel dübörögtek a láncaltapok a Bartók Béla úton! Egész éjjel vonultak az orosz tankok Jamina felé.” Tizenhat éves voltam és (még) igen jó alvó.

Délelőtt az a hír terjedt a városban, hogy az oroszok egy része nem ment tovább, Jaminán túl megálltak s nem tudni, mit akarnak. Nagyon fürta oldalam a kíváncsiság. Kerékpárra ültem — s elindultam megnézni őket.

Száraz idő volt. Sütött a nap. Igen tisztán, messzire el lehetett látni. Jócskán elhagytam Jamina túlsó végét, de sehol nem láttam őket. Gondoltam: visszafordulok. Aztán mégis tovább haladtam az eperfákkal szegélyezett makadám úton. Már közelíthettem az Újkígyósról Gerendásra menő út kereszteződését, mikor egy kanyarulat után jobb felől megpillantottam egy dűlőúton a végtelenbe tűnő tankoszlopot.

— Szíven ütött a döbbenet. Megálltam. Próbáltam megszámolni. A menetoszlop eleje olyan távol volt, hogy nem tudtam az egyre kisebb tankok már összefolyó pontjait számba venni. Végül a menetoszlop elején lévőket már csak becsülve, — úgy 320-350 között határoztam meg számukat.

Lenyűgöző látvány volt. Úgy álltak végig a földúton, mint egy óriási felkiáltójel. Mozdulatlanul. Soha nem láttam ennyi tankot. (Azóta sem.) Elhatároztam, hogy megnézem közelebből is.

Ráfordultam a dűlőútra. Recézett-simára marták felületét a láncaltapok s mindkét oldalán répaföld volt. Még nem szedték fel a cukorrépát. A mentoszlop vége 4-500 méterre lehetett a műúttól. Ahogy közeledtem, — úgy ötven méterre lehettem tőle — két helybéli (tanyasi, keményszárú csizmában) egy orosz katonával beszélgetett. Meglepetésemre: magyarul. Annyit hallottam csak, hogy kárpátaljai. Ekkor kiabálni kezdtek felé oroszul a tankoszlop végétől. — „Vissza kell mennem. Megtiltották, hogy beszélgessek”. Én pedig elindultam vissza a városba. A távol horizonton alig látszott a nagytemplom napsütötte, sárga tornya.

— Délután három, vagy négy óra lehetett, mire hazaértem. A békés megyei Szabadság Rádióban Féja Géza beszélt:

... „Hallgassatok reánk! Álljatok egyenrangú polgártársként, testvérként mellénk. Ide magyarok!” Majd elhangzott a felhívás: Diákok! Fiatalok! — jelentkeztek nemzetőrnek!

Nem lehetett visszatartani. Édesanyám hiába könyörgött. Én becsuktam hátam mögött az ajtót, és gyors léptekkel, szinte futottam a Petőfi-utcai Általános Iskolába, ahol hosszú sorban álltak már a gimnazisták, ipari tanulók, hogy felvesgyék adataikat és megkapják felszerelésüket.

Édesanyám ide is utánam jött és ott rimánkodott, hogy menjek vele haza, de én hajthatatlan voltam. Az alsó korhatár tizenöt év volt. Sokakat elküldtek, mert fiatalabbak voltak.

A II. század I. szakaszának I. rajába kerültem.

Este kihirdették, hogy a nemzetőrök fele — napi váltakozással — otthon alszik. Első este a hazamenők közé álltam, hogy édesanyám megnyugtassam.

November harmadikán, szombaton reggel felsorakoztunk eligazításra az iskola udvarán. Két (vagy három?) századba rendeződtünk úgy, hogy minden szakasz élére katonaviselt jusson. A szakaszpáncsnokot már a Megyei Könyvtárból jól ismertem. A századparancsnokok hivatasos tisztek voltak.

Előző este mindenki megkapta felszerelését: fegyvert, csizmát, köpenyt, sapkát, derékszíjat, csajkát. Az udvaron ott álltak a „gulyáságyúk”. Fegyverzetünk karabélyokból, dobtáras géppisztolyokból, és néhány golyószóróból állt. Lőszer és kézigránát derékig érő ládahalmokban állt az udvari tornateremben. Bejelentették, hogy ötödikén, hétfőn megkezdődik kiképzésünk.

Azután tevékeny csoportokat alkottunk. Voltak, akik kézigránátokat mentek élesíteni, én pedig — másokkal — honvédségi tehergépkocsival a Gyulai-út jobboldalán fekvő tsz. szérűjébe szalmáért.

Amikor elkanyarodtunk a Csaba Szálló előtt, láttuk, hogy a Posta épületének sarki főbejárata előtt egy orosz páncélautó áll. Rossz előérzet fogott el, mert eszembe jutottak a tankok. „Miért van itt? Elfoglalta?” — Visszafelé ugyanúgy ott állt még.

A szalmát a tantermekben a falak mellett vastagon végigraktuk, majd pokrócokat fektettünk rá. A második emelet folyosójának sarki termébe kerültem. Ablakai a Petőfi utcára, a belváros felé nyíltak.

Este krumplis tészta volt a vacsora. A nemzetőrök fele hazament. Lefeküdtünk a puha szalmára. Szokatlan volt és számomra jellegzetes illatú. Fáradt voltam s azt hiszem: rögtön elaludtam.

Ágyúdörgésre riadtunk! s mint a szöcskék, úgy ugráltunk fel a szalmáról. „Ne gyújts vilanyt!” — kiabálták mindenfelé.

Egyetlen hangfolyamba összefolyó gépfegyverropogás és súlyos, rendszertelen ágyúdörej! Az ablak alatt aludtam, s ahogy felálltam és az ablaküvegre tettem a tenyerem, — jól érezhetően pulzált a lökeshullámoktól. A belváros felett nyomjelző lövedékek ezrei húztak délről észak felé tartó röppályájukon. A gépfegyverek egybefolyó zajába rendszertelen, öblös döngéssel ágyúlövések. Igen erősen ágyúztak a közelben. Remegtek az ablakok. Ránéztem (keletnémet) karórám világító számlapjára: — pont a 4-esen állt. Hajnali négy óra volt.

Kerestük a sötétben a fal mellé állított fegyverünket. Lőszeres ládákat hordtunk fel a tornateremből, töltöttük a dobtárat. Osztottuk szét a kézigránátokat.

Aztán: „Mindenkire az udvarra!” — hangzott a parancs, s óvatosan lépdeltünk lefelé a kormosötét lépcsőházban. Ködszagú volt a sötét és hideg. Egyre ritkuló sorozatok szóltak, s egy-egy gellert kapott lövedék vinnyogott a fejünk felett.

Negyed óráig tarthatott. Elszórt lövések még. Utána: csend. Nem tudtuk, csak sejtettük, hogy mi történt. Néhányan kinéztünk a sportpálya felé nyíló nagykapun s hallottuk, hogy a liget túloldalán, a város főútján harcokosi láncaltapok csikorognak a sötétben, majd megállnak. Alig háromszáz méterre tölünk. A liget a sportpálya fonott drótkerítésénél kezdődött. Ha világos van — takarás nélkül jól láttuk volna a főúton a tankokat. Így csak hallottuk, hogy a sötétség túloldalán alapjáratban járnak motorjaik. Éreztük: ott állnak nem messze tölünk. Mi pedig bent az udvaron vártunk parancsra.

A sötétség leple alatt könnyű lett volna megtámadni őket. Néhány hangadó sürgette is, hogy „Ugyan mire várunk?”

Parancsnokunk (egy főhadnagy) elindult a nagykapun át a sportpályára. Ketten követtük. Néhány perce állhattunk ott, amikor a Petőfi utca felől egy kalapos civil bukkant elő a sötétségből. Amikor odaért, megismertem: Fekete Pál volt, az iskola orosz nyelvtanára, a Forradalmi Bizottság elnöke.

„Fiúk! Ne lőjete! Nektek csak csúzlíjaitok vannak az ő fegyvereikhez képest. Majd én elmegyek és beszélek velük.” — Azzal megfordult, s ahogy előbukkant, visszamerült a sötétségbe.

A főhadnagy mellett állva ketten hallottuk, a többiek az udvar belső részén voltak. Ekkor bementünk az udvarra. A főhadnagy kiadta a parancsot: „Mindenki fel a körletbe!”

Egy jó óra múlva sapka nélkül, hiányosan öltözött honvéd jött a laktanyából. Körülvettük. „Szétlőtték a laktanyát. Én hátul másztam át, a falon.” — Tehát a laktanyát ágyúzták oly nagyon. Ugyanúgy támadtak, mint Hitler: Vasárnap és orvul. (Pár éve sikerült találkoznom egy szolgálatát szintén ott töltő katonával, aki elmondta, hogy a támadás kezdetekor futottak hátra a színekbe, a páncéltörő ágyúkhöz, — de mindegyik zárjából ki volt szedve az ütőszeg. Egyébként az oroszok tájékoztatva lehettek, mert a fegyverszobákat foglalták el először. Azután kihajtottak mindenkit az udvara.)

— Lassan világosodni kezdett. Ahogy oszlott sötétség, eltérő véleményű csoportok alakultak. Voltak, akik a dobozi erdőbe akartak vonulni. Mások maradni. Egyes „magánzók” a görögkeleti templom felőli téglakerítésen átmászva, több géppisztolyt vonszoltak maguk után a templom kertjén át. Mások a parancsnokra hivatkoztak, hogy maradjunk együtt az épületben. De hol van a parancsnok? A termekben kiborított lőszeres ládák, és vitatkozás. Már szinte teljesen ki-világosodott, mikor valaki hangosan kiáltott:

„Tankokkal jönnek ránk!”

Kinéztem az ablakon. A főutca felől három tank jött befelé a Petőfi utca kövezetén. Újabb kiáltás: „A parkon át is jönnek!”

Átfutottam a szomszédos terembe, amelynek ablakai a liget felé nyíltak. S valóban: Két tank akkor jött át a csillagjától megfosztott „felszabadulási emlékmű” diadalíve mellett a piros salakon, majd beérve a ligetbe egymás után taposták ki az útjukban álló öreg fákat. A főutcán álló tankok ágyúcsövei szinte egyszerre fordultak rá az iskolára.

— Ott álltam megbűvölve a látványtól. Nem tudtam elszakadni az ablaktól. Ahogy neki-ment a lassan kúszó tank egy öreg, évszázados fának, egy pillanatra hátralendült a fa csupasz koronája, szinte betakarta a tankot, — majd előre-vágódott és még le sem ért a földre, már gázolt is át a derékvastagságú letört ágakon s a fakorona törmelékén. Majd neki a következő fának, az hátralendült... — előre-vágódott... —

— Csak amikor megálltak a sportpálya túloldalán (dobótávolságon kívül) s felemelkedett a velem szemben álló ágyúja, — hogy beleláttam feketéllő csövébe — döbbszemtem rá: rögtön lö! Visszafutottam a szomszéd terembe. A másik három tank megállt a Petőfi utca túloldalán, a kövesút és a járda közti füves részen, ágyúikat szintén az iskola falára meresztették. Pár percig nem történt semmi, majd elhangzott magyarul az első felszólítás:

„Adják meg magukat! Jöjjenek ki feltartott kézzel!” Ekkor többen javasolták, hogy törjünk ki. De merre? Bekerítetek.

Tízpercenként újabb felszólítás: „Öt perc múlva lövünk!” Odakint rövid sorozatok és egyes lövések dörögtek. Újabb és újabb felszólítás: „Jöjjenek ki feltartott kézzel!” — Ismét lövések. „Jöjjenek ki, mert szétlőjük az épületet!”

Senki nem ment ki, viszont az idegesség és a félelem egyre fokozódott. Eszembe jutott, hogy a folyosó belső végén is van egy lépcső, ahol ki lehet jutni a tornaterem elé, az udvarra. Gondoltam, hogy megnézem. Óvatosan mentem le. Az utolsó fordulónál szembe találtam magam egy élém kilépő, sátorlapba burkolódzott géppisztolyos orosz katonával, alig volt időm hátralépni.

Visszafutottam az első emeletre, majd végig a folyosón a főbejárati lépcsőházig, aztán fel a másodikra. Az emelet-köztí pihenőn, háttal a fal sarkába bújva állt Rác, a muzsikás cigány. Arca halálfélelemben torzulva, egész testében föl-le, föl-le — hihetetlen nagy amplitúdóval remegett. Egy pillanatra megtorpantam a meglepetéstől, mert hátrafordultam és ránéztem. De nem tudtam nevetni.

Dörögtek a lövések. Már 8 óra felé járhatott az idő. Óvatosan kinéztem az ablakon. Hárman mentek kifelé az iskola kapuján feltartott kézzel a tankok irányába. Egy társam is kinézett, majd hátrahőkölt hörögve és felhúzta géppisztolya súlyzárát: „Lelövöm az árulókat!” — Alig bírtam

visszarántani az ablaktól: „Ne!” Kis idő múlva újabb feltartott karok jelentek meg az iskola kapujában. Az orosz végigtapogatta őket, majd elindultak a sarok felé, már leeresztett karral. Ismét újabb csoport indult kifelé.

Egyedül maradtam a teremben. Kivettem csizmám szárából az oda csúsztatott TT pisztolyt, másikkól a két doboz lőszert, átléptem a kiborított lőszer-halmokon és mentem lefelé a lépcsőn. Egyszerre csak kint voltam az utcán, feltartott kézzel. Azóta tudom: nincs megalázóbb a feltartott kéznél.

— Az orosz tiszt mellett fegyvertelen honvédtiszt állt. Az orosz végigtapogatott. A csizmák szárát is. Majd farfarzsebembe nyúlt és kivette személyi igazolványom. „Dokument” — mondta a mellette álló honvédtiszt. Az orosz visszadugta és intett. Elindultam a Bartók Béla út felé. Félúton visszanéztem: Az utolsó csoportok jöttek ki az iskola épületéből. A sarkon szülők gyér csoportja állt.

— Azóta sokszor végiggondoltam: mi történik, — ha nem jön oda Fekete Pál? — és mi valóban „csúzlikkal” esünk neki a tankoknak. Az is elgondolkodtató, hogy annyi huzavona után — miért nem lőttek szét az iskolát? Honnan volt „különös” türelmük? — Valóban beszélt velük Fekete Pál?

(Hallottam azt a változatot is, hogy a szülők odakiabáltak: Az iskola mögött óvoda, vagy bölcsőde van, tele kisgyerekekkel, — azért nem lőttek.)

Békéscsabára a félelem némasága borult. Bennem pedig — önérzetemben és magyarságomban megalázva — érlelődött a gondolat: Valamit tenni kell e félelem, a némaság, az éledező kollaboránsok ellen. De ez már egy újabb történet kezdete.